

Små ord, stora stötestenar. Om engelskans artikelsystem

Sölve Ohlander¹

Arne Olofsson²

Engelska är i grunden ett germanskt språk och nära släkt med de skandinaviska språken, med tyskan och med nederländskan. Men i ordförrådet är det bara bland de vanligaste orden som germanskt gods dominerar. Huvuddelen av det övriga ordförrådet har sina rötter i franska, latin och grekiska. Engelska är numera "lingua franca" globalt i såväl privata som offentliga sammanhang. Parallellt med denna "global English" har det utvecklats s.k. "new Englishes" på olika håll i världen. Antalet personer som har engelska som förstaspråk kan beräknas till över 400 miljoner, i olika delar av världen, huvudsakligen i tre geografiska block: Storbritannien och Irland, USA och Kanada, Australien och Nya Zeeland. Men engelska fungerar också som andraspråk för bortåt 300 miljoner, särskilt i forna brittiska kolonier. Härtill kommer hundratals miljoner världen över som har studerat språket i skolan. (Svartvik 1999, Crystal 1995). I Sverige har engelskan varit obligatorisk i folk-skolan/grundskolan sedan 1950-talet.

engelska).³ Det finns inget engelskt ord som kommer i närheten av *the* när det gäller frekvens. Den obestämda artikeln kommer in på fjärde plats, efter *of* och *and*. Den här statistiken och andra uppgifter om ord och konstruktioner får man numera lätt fram genom att räkna på stora elektroniskt lagrade textmaterial, så kallade korpusar.⁴

Artiklarna är ju inte vad man brukar mena med "vanliga ord", med ett semantiskt innehåll, som substantiv, adjektiv och verb. Med tanke på att de är innehållslösa men tillsammans upptar närmare nio procent av engelsk text, kan man undra om dessa ord är till glädje och nytta för någon annan än en översättare som tar betalt per ord. Många språk klarar

1. Engelskans *the* och *a* – redskap eller lyxartiklar?

1.1 Vanliga ord men inte "vanliga ord"

Försök föreställa dig att följande är en sammanhängande nutida engelsk text. Den skulle kunna börja *The girl bought a book.*

THE vvv www **A** xxx yyy **zzz** vvv www xxx yyy **zzz** vvv www xxx **THE** **zzz** vvv www xxx yyy **zzz** vvv www xxx yyy **zzz** vvv www xxx **THE** **zzz** vvv www xxx yyy **zzz** vvv www xxx yyy **zzz** **A** vvv www **THE** vvv www xxx yyy **zzz** **AN** xxx.

Så här vanliga är i genomsnitt engelskans bestämda och obestämda artiklar. Vart fyrtionde ord är en obestämd artikel (oftast *a* men ibland *an*) och vart sextonde är en bestämd artikel (alltid *the* i dagens

¹ Huvudförfattare del 2.

² Huvudförfattare del 1.

³ Resultaten skulle antagligen bli liknande i språk som franska och tyska, med den komplikationen att man får slå ihop siffrorna för alla variantformer av bestämd och obestämd artikel, former som i tyskan styrs av substantivens genus, numerus och kasus, medan franskan nöjer sig med genus och numerus.

⁴ Ett användbart hjälpmedel när det gäller ordfrekvenser är Leech et al. (2001), som är en frekvensanalys av The British National Corpus (BNC), som består av 100 miljoner ord löpande text. Där kan man se att det vanligaste substantivet i engelskan är *time* (följt av *year*, *people*, *way* och *man*), det vanligaste adjektivet *good* (om vi bortser från *other* som inte är ett typiskt adjektiv), följt av *new*, *old*, *great* och *high*) och det vanligaste huvud verbet *say* (följt av *get*, *make*, *go* och *see*).

sig ju (eller har klarat sig) utmärkt helt utan artiklar. Det klassiska latinet är ett exempel, ryskan och finskan likaså, och vi återkommer längre fram till några andra moderna fall.

1.2 Lätta eller svåra?

Innan vi tittar på den eventuella nyttan med artiklarna, ska vi konstatera att de till formen är hur lätta som helst att hantera i nutida engelska genom att de inte tar hänsyn till vare sig genus, numerus eller kasus, kategorier som en inlärare av t.ex. tyska brukar ha problem med när det gäller artiklarnas former. Den enda variationen i skrift finns hos den obestämda artikeln, men den är helt fonetiskt styrd: *an* före vokalljud, *a* annars. Valet mellan varianterna har inget med själva substantiven att göra: Det heter ju *a book* men *an interesting book* och *an extremely interesting book*. Likadant är det med den bestämda artikeln, men skillnaden där slår inte igenom i skrift utan gäller bara uttalet före vokal respektive konsonant. (Sedan är det ju inte helt säkert att ett vokaltecken står för ett vokalljud, t.ex. i *university*, eller att ett konsonanttecken är ett hinder för vokaluttal, t.ex. i *honour*, men det kanske vi kan bortse från i den här diskussionen.)

1.3 Svårare förr

Så enkelt har det inte alltid varit. I engelskans äldsta form, fornengelskan, som finns i texter från århundradena mellan 700 och 1100, varierade artiklarnas former efter substantivens genus (maskulinum, femininum och neutrum), numerus (singular/plural) och kasus (nominativ, genitiv, ackusativ, dativ och instrumentalis).⁵ Den bestämda artikeln, som i dagens engelska heter *the* och är helt utan formvarianter i skrift, hade följande varianter i fornengelskan (se tabell 1). Liksom i andra språk som utvecklat bestämd artikel är ursprunget att söka bland demonstrativa pronomen.

Tabell 1. Bestämd artikel i fornengelska

	maskulinum	femininum	neutrum
Sg. nom.	se	seo	þæt
Sg. ack.	þone	þa	þæt
Sg. gen.	þæs	þære	þæs
Sg. dat.	þæm	þære	þæm
Sg. instr.	þy, þon, þe	þære	þy, þon, þe

⁵ En klassisk liten handbok för fornengelskans grammatik är Quirk & Wrenn (1955), men de flesta översikter över engelskans historia, t.ex. Pyles & Algeo (1993), innehåller grundläggande information om böjningssystemen.

	alla pluraler
nom./ ack.	þa
gen.	þara
dat./ instr.	þæm

Med ett böjningssystem av den kalibern skulle det ha varit svårt att erövra en position som världsspråk med popularitet bland inlärarna, men formrikedomen överlevde inte länge efter den fornengelska perioden. Den form som segrade var *se*, men trycket från alla de former som hade ett läspljud i början blev för starkt, och slutprodukten blev det numera välkända *the*, först med tonlöst läspljud, men sedan med tonande, som i dagens engelska.

Det ord som skulle bli den obestämda artikeln var, som i många andra språk, räkneordet för "ett", och det var i fornengelskan ett adjektiv om man ser till böjningen. Det varierade alltså med genus och kasus (och, lite överraskande med tanke på betydelsen, numerus) hos det substantiv som det hörde ihop med. Grundformen kan beskrivas som *ān*, alltså med långt *a*, men den kunde användas enbart för nominativ singular maskulinum samt nominativ och ackusativ singular neutrum. Alla andra former bildades med ändelser. Funktionen som obestämd artikel var sällsynt i fornengelskan och substantiven kunde således ha obestämd betydelse utan markering. När *ān* användes, hade det oftast betydelsenyanser som "en viss", "en enda" eller "samma". Det finns en rest av betydelsen "samma" i ordspråket *Birds of a feather flock together* ("lika barn leka bäst", "kaka söker maka") och i den vanliga frasen *at a time* (*five at a time*).

Det kan vara intressant att notera att formen *an*, som vi väl i dag betraktar som en sekundär variant, faktiskt är den ursprungliga grundformen. Den användes alltså först genomgående, utan hänsyn till om det följande ordet började på konsonant eller vokal. Så småningom utkristalliserade sig mönstret med den förkortade formen *a* framför ord som började på konsonant.

Fornengelskan hade alltså tillgång till bestämd artikel (även om den kunde utelämnas), men knappast vad vi nu menar med obestämd artikel. I stort sett samma mönster hade den klassiska grekiskan, medan det klassiska latinet helt saknade artiklar.

1.4 Ett exempel på böjning

En enda mening får räcka som exempel på fornengelskans böjning av artiklar (och adjektiv):

Gif se blindra þone blindan læt he feallað begen on ænne pytt.

(‘Om den blinde den blinde leder, de faller båda i en /och samma/ grop.’)

(Jämför med översikten ovan. Det kan verka överraskande att pronomenet *he* är plural, men det är en dialektvariant av *hi*, som var den normala pluralformen. Om någon sedan undrar hur *hi* kunde bli den moderna engelskans *they*, är svaret att det aldrig skedde. *They* är (ovanligt nog för ett pronomen) ett lånord och kommer från de skandinaviska språk som anglosaxarna

hörde vikingarna tala under den period, före den normandiska erövringen 1066, då dessa härskade över delar av England.)

Under den medelengelska perioden, cirka 1100–1400, förenklades hela böjningssystemet, och artiklarna fick de former de har i dagens engelska. Om man tittar tillbaka på exempelmeningen, kan man konstatera att förenklingen hade sitt pris: I modern engelska betyder *the blind* enbart “de blinda”, hela kategorin och med allmän syftning. Varken artikeln eller adjektivet förmår numera att ge några grammatiska signaler om genus, numerus eller kasus. Ett språk som svenskan kan tillåta sig betydligt större frihet när det gäller att använda kombinationen “artikel plus adjektiv” utan substantiv: *den blinde, den blinda, det blinda, de blinda*.

1.5 Redskapsaspekten

Vilka betydelsedistinktioner kan man då signalera med artiklarna? Det grundläggande är att den obestämda signalerar ny information, något som inte har nämnts tidigare: *I bought a car yesterday*. Det kan vara värt att lägga märke till att det bara är vid de substantiv som uttrycker något räknebart som *a/an* kan användas, och bara i singular. Vid oräknebara substantiv och vid pluraler signaleras ny information genom frånvaro av artikel: *I bought tea* respektive *He bought potatoes*. Den bestämda artikeln visar att det rör sig om känd information: *I bought the car yesterday* (bilen måste alltså ha nämnts tidigare). Det finns en annan princip, den så kallade informationsprincipen, som hänger ihop med denna och som innebär att den kända informationen kommer först i en mening, medan den nya sparas till slutet. *The girl bought a car* följer den principen, medan *A girl bought the car* inte gör det och därför verkar lite egendomlig om man yttrar den med neutral intonation, även om den inte är direkt ogrammatisk.

Utöver de grundläggande funktionerna kan man uttrycka en del mer eller mindre förutsägbara kontraster med hjälp av artiklarna. Här följer några exempel på skillnaden mellan närvaro och frånvaro av artikel, först den obestämda.

She is __ professor of English / She is a professor of English

Frånvaron av artikel signalerar att hon är ensam i kategorin (t.ex. inom ett givet universitet). Utsatt artikel innebär att det finns flera med samma typ av anställning (i det givna sammanhanget).

What __ interesting work this is! / What an interesting work this is!

Ett och samma substantiv kan ibland beteckna både något oräknebart (*work* ‘verksamhet’) och något räknebart (*work* ‘produkt’, t.ex. bok, skulptur, tavla). Det är bara den räknebara betydelsen som kan ta obestämd artikel, så det gäller att välja rätt. Många inlärare lever i uppfattningen att utropskonstruktionen alltid är *What a ...*, men den ser ut så enbart när det aktuella substantivet är räknebart (och står i singular). Svenskan är inte så strikt med detta: *Ett sånt väder!* Om man alltså vill utropa att man gillar det man håller på med men av misstag kastar in en obestämd artikel och säger *What an interesting work this is!*, tittar en lyssnande infödd talare av engelska sig omkring efter den tavla eller bok som har väckt sådant intresse.

För att inte tala om hur det går om man försöker direktöversätta, med artikel och allt: *Ett sånt vackert hår!* Då blir det bara ett enda hårstrå som har väckt beundran, och den eventuella romantikpoäng man var ute efter blir noll.

That's one small step for ___ man ... / That's one small step for a man ...

Den första varianten är vad man (med viss förvåning) hörde Neil Armstrong säga när han klev ner på månen 1969; den andra är vad han troligen egentligen sade (eller garanterat ville säga). Ordet *man* utan artikel används för att beteckna hela mänskligheten, och för den var månpromenaden inte något litet steg (jfr Olofsson 2009).

(Det finns en konstruktionstyp som ser ut att innehålla den obestämda artikeln men egentligen, historiskt sett, inte gör det. *Twice a week* går tillbaka på en äldre form *twice on week*, alltså med prepositionen *on*. Men konstruktionerna smälte tidigt samman, och i nutida pedagogiska grammatikböcker behandlas typen *twice a week* med rätta under rubriken obestämd artikel. Ett skäl att göra detta är att variationen *a/an* här är precis densamma som hos artikeln: *twice an hour*.)

Liknande kontraster kan ställas upp för den bestämda artikeln. En grundläggande funktion är signalerandet av allmän kontra specifik syftning. *Tigers are dangerous* är ett påstående om tigersläktet, medan *The tigers are dangerous* kan vara en varning uttalad i en djurpark. (Det tar emot för talare av romanska språk att producera den första varianten för att uttrycka allmän syftning, eftersom den andra är en strukturell kopia av vad man skulle ha sagt eller skrivit på det egna språket.) *He liked wine* innebär allmän syftning, medan *He liked the wine* kräver faktisk närvaro av vin. Exempelen visar hur det fungerar vid pluraler och vid oräknebara substantiv. Det finns några närliggande fall som handlar om byggnader och de aktiviteter man förknippar med byggnaderna. I både brittisk och amerikansk engelska är det en klar skillnad mellan följande meningar:

He went to ___ prison / He went to the prison

He went to the prison innebär att han bara besökte själva byggnaden, inte att han sattes i fängelse. Inlärare med ett förstaspråk utan bestämd artikel kan råka framställa saken som värre än den var. Motsvarande gäller för ordet *school*. Däremot är det bara i brittisk engelska som det blir en klar skillnad i följande par:

They are planning to go to ___ university / They are planning to go to the university

Samma sak gäller ordet *hospital*. Formen utan artikel är främmande för amerikansk engelska, som alltså använder *the university/hospital* oberoende av om det är verksamheten eller byggnaden man talar om. Om man hör meningen *She had an accident and was taken to the hospital*, kan man vara rätt säker på att man befinner sig i en amerikansk språkmiljö.

Ett annat område för kontraster är vissa typer av egennamn, men då är det knappast fråga om obestämd eller allmän betydelse när ordet står utan artikel.

I read an article about Missouri / I read an article about the Missouri

I det första fallet handlar det om staten, i det andra om floden. På liknande sätt är det med följande par av egennamn.

His favourite is Queen Elizabeth II / His favourite is the Queen Elizabeth II

I det första fallet rör det sig om en drottning, i det andra om ett fartyg. Skillnaden kan vara nog så viktig.

1.6 Hur svårt har svensktalande?

Svenskan har nästan samma system som engelskan, men bara nästan. Den kanske tydligaste skillnaden rör den fristående bestämda artikeln, som i svenskan bara används när substantivet föregås av ett adjektiv: *den röda bilen*. Men den ersätter inte den vanliga markeringen av bestämdhet: *bil-en*, utan bestämdheten blir signalerad två gånger.⁶ Den som har svenska som sitt förstaspråk och lär sig engelska har alltså inga stora problem med själva fenomenet att bestämdhet och obestämdhet ska markeras. Samma sak gäller för den som talar tyska eller nederländska eller något av de romanska språken. Men det finns i ett mera multikontrastivt perspektiv alla kombinationer av systemskillnader som kan göra det svårt för en inlärare att hantera engelskans artiklar.

2. Engelskans artiklar i invandrarperspektiv

2.1 Inledning

Hur engelskans obestämda och bestämda artikel uppfattas – som redskap för att signalera vissa semantiska och/eller kommunikativa funktioner – ligger naturligtvis i hög grad i betraktarens öga eller lyssnarens öra. Bedömningen skiftar beroende på utgångspunkt, särskilt i förhållande till vilket förstaspråk läsaren eller lyssnaren har. För språkinlärare med förstaspråk som helt saknar artiklar, som finska eller ryska, kan mötet med en ny grammatisk distinktion – skillnaden mellan bestämd och obestämd form – te sig förvirrande: “Det där klarar vi ju oss utan i mitt språk.” Reaktionen är densamma som för svenskar (och många andra) som första gången stöter på engelskans obligatoriska distinktion mellan enkel och progressiv (pågående) verbform, eller den likaledes obligatoriska skillnaden mellan imperfektiv och perfektiv verbaspekt i slaviska språk. För talare med t.ex. svenska, tyska, franska eller spanska som förstaspråk borde däremot engelskans artikelsystem på ett generellt plan kunna ge ett visst mått av igenkännandets glädje, även om glädjen till viss del grumlats av de skillnader, formella och funktionella, som snart nog uppenbarar sig.

2.2 Kontrastivt avstånd – transfer

Följaktligen är det inte alltför svårt att sätta sig in i de delvis olika inlärarsituationer som olika förstaspråk kan medföra i relation till engelskan i allmänhet och dess artiklar i synnerhet. Som ofta framhållits i den språkpedagogiska diskussionen om vilka faktorer som kan tänkas påverka inläringen av ett andra eller främmande språk (‘second language acquisition’) är det rimligt att anta att det typologiska eller kontrastiva avståndet mellan två språk, eller vissa delar av deras grammatiska (liksom fonologiska och lexikala) system, påverkar hur lätt eller svårt det är att lära sig det aktuella språket eller delsystemet, t.ex. artikelbruket. Olika

⁶ Det börjar uppträda tendenser i spontant talspråk att avstå från ändelsen, så att svenskan får samma mönster som engelskan. Det är omöjligt att sja om framtiden för denna konstruktion.

förstaspråk kan sägas ge olika mycket “gratisgrammatik” vid mötet med ett nytt språk (jfr Ljung & Ohlander 1993: 8; Ohlander 2001). Svensktalande har mer gratisgrammatik än t.ex. finstalande i fråga om de engelska artiklarna.

Att ens förstaspråk på olika sätt – positivt och negativt – påverkar inläringen av ett nytt språk har visats i en rad studier under lång tid (jfr Odlin 2003). Detta slags påverkan – transfer eller “cross-linguistic influence” – som språklärare i alla tider kunnat lägga märke till, sågs särskilt under 1970-talet ofta som marginell, om den inte rentav förnekades.⁷ Numera tilldelas den åter central betydelse vid språkinläring, i samspel med mer generella, kognitiva och andra faktorer. Men det är inte bara förstaspråket som kan påverka inläringen av ett nytt språk. Även ett andraspråk, liksom kunskaper i ett främmande språk, kan ge upphov till transfer. På så vis uppstår en tredjespråksproblematik, där inläringen av det nya (tredje) språket är utsatt för en korseld av influenser från flera, “tidigare” språk.

Man kan exempelvis tänka sig att en elev i den svenska skolan som har arabiska som vardagsspråk i sin hemmiljö men som också behärskar svenska som sitt andraspråk kan ha hjälp av svenskan vid mötet med engelskans artikelsystem, vilket på systemnivå skiljer sig mycket mer från arabiskans än från svenskans. Denna och liknande frågor tas upp i följande kortfattade redovisning – några nedslag och exempel – av en större studie (Ohlander 2009), med huvudfokus på hur olika förstaspråk, liksom behärskning av svenska, kan påverka inläringen av det engelska artikelsystemet.⁸

2.3 En multikontrastiv undersökning

Materialet för den aktuella undersökningen utgjordes av data från en jämförande studie, genomförd 2002, av färdigheter i engelska hos elever i åtta europeiska länder: *The Assessment of Pupils' Skills in English in Eight European Countries 2002* (se Bonnet 2004; jfr Skolverket/Ericksen 2005). Följande länder deltog: Danmark, Finland, Frankrike, Nederländerna, Norge, Spanien, Sverige, Tyskland; de deltagande eleverna, i 16-årsåldern, befann sig i slutet av den obligatoriska skolan. De färdigheter som bedömdes var hör- och läsförståelse samt språklig kompetens (grammatik, vokabulär m.m.), prövad i skriftliga uppgifter med flervals- och luckformat, som t.ex.: *They are fond of ___ science fiction films*, med följande svarsalternativ: *the, a, “zero”, an* (rätt svar: “zero”, s.k. nollartikel). Någon fri skriftlig (eller muntlig) produktion ingick inte i *Assessment*-studien, vars testformat därigenom knappast kan ses som helt idealiskt, varken beträffande allmän färdighet i engelska eller som ett prov på behärsningen av engelskans artikelbruk. En fördel med materialet är dock att det är baserat på ett statistiskt representativt urval elever, liksom att provformatet möjliggör systematiska jämförelser mellan elever och elevgrupper.

Bland de deltagande länderna låg de totala provresultaten från Norge och Sverige i topp. Den svenska gruppen omfattade 1431 elever, varav ca 10 % hade invandrarbakgrund (födda i

⁷ Beträffande termerna transfer, interferens och “cross-linguistic influence”, jfr Ohlander (2009: 26).

⁸ Ohlander (2009) utgör en delstudie i ett av Vetenskapsrådet finansierat, tvärvetenskapligt projekt, bedrivit vid Institutionen för pedagogik och didaktik vid Göteborgs universitet, som med olika teoretiska och metodologiska utgångspunkter analyserat en stor mängd data från en europeisk studie av engelska som främmande språk (USES: En undersökning av skillnader och likheter i engelsk språkfärdighet ur svenskt och europeiskt perspektiv).

annat land än Sverige och/eller med annat hemspråk än svenska). Det visade sig bl.a. att elever med annat hemspråk än svenska *som grupp* hade tydligt lägre resultat än den “helsvenska” elevgruppen (födda i Sverige, med svenska som förstaspråk). Men det visade sig också att det fanns betydande skillnader i resultat dels mellan olika hemspråksgrupper (t.ex. mellan elever med somaliska respektive spanska som förstaspråk), dels inom de olika hemspråksgrupperna, där särskilt elever födda i Sverige som grupp lyckades betydligt bättre än elever födda i något annat land (och som därför kommit till Sverige och eventuellt den svenska skolan senare än de svenskfödda eleverna).⁹ I vissa grupper uppnådde i själva verket svenskfödda elever med annat hemspråk än svenska (t.ex. arabiska, persiska och spanska) bättre resultat än genomsnittet för den “helsvenska” gruppen. Begrepp som “invandrarelev” eller “invandrarbakgrund” representerar således inte på något sätt en homogen kategori som kan förväntas uppvisa en gemensam resultatprofil i t.ex. engelska. Detta visar sig också beträffande behärskning av engelskans artiklar.

2.4 Sju hemspråksgrupper

Följande sju hemspråksgrupper stod i fokus för studien av eventuellt samband mellan elevernas hemspråk och deras resultat på provuppgifter med inriktning mot engelskans artikelsystem: arabiska (n=27: svenskfödda 21, icke-svenskfödda 6), spanska (n=13: sv.f. 7, icke-sv.f. 6), somaliska (n=12: sv.f. 0, icke-sv.f. 12), persiska/dari (n=11: sv.f. 7, icke-sv.f. 4), kurdiska (n=9: sv.f. 1, icke-sv.f. 8), turkiska (n=8: sv.f. 4, icke-sv.f. 4), bosniska/serbiska/kroatiska (n=8; sv.f. 1, icke sv.f. 7).¹⁰

De sju specialstuderade hemspråksgrupperna omfattar sammanlagt 88 elever, varav knappt hälften (41) är födda i Sverige medan de övriga (47) är födda i annat land. Antalet elever per hemspråk är begränsat, med arabiska som klart största grupp, varför några tvärsäkra slutsatser inte kan dras. Detta hindrar dock inte att det kan finnas tendenser i resultaten som indikerar påverkan från de olika förstaspråk, liksom från svenska som fungerande andraspråk, som finns representerade. En kvalitativ diskussion kan bidra till att belysa frågan om “cross-linguistic influence” i samband med de olika hemspråksgruppernas resultat på ett antal uppgifter kring engelskans artikelbruk – i synnerhet som den språktypologiska spännvidden mellan de olika hemspråken är påtaglig. Följande uppställning exemplifierar denna spännvidd med några språk från olika delar av världen, där det kontrastiva avståndet i relation till engelskans artiklar varierar kraftigt; språk som ingår i den aktuella studien är kursiverade:¹¹

både bestämd och obestämd artikel	ej obestämd, endast bestämd artikel	ej bestämd, endast obestämd artikel	varken bestämd eller obestämd artikel
<i>engelska</i>	<i>arabiska</i>	<i>japanska</i>	<i>finska</i>
<i>spanska</i>	<i>isländska</i>	<i>persiska</i>	<i>koreanska</i>
<i>svenska</i>	<i>somaliska</i>	<i>turkiska</i>	<i>bosn., kroat., serb.</i>

⁹ Uppgifter om sociokulturell bakgrund, ankomst till Sverige, skolstart m.m. saknas i materialet; sådana data hade givetvis haft hög relevans.

¹⁰ Persiska och dari (en afghansk variant av persiska) har förts samman i en grupp; detsamma gäller de sydslaviska språken bosniska, kroatiska och serbiska.

¹¹ Uppgifterna är tagna från *WALS (The World Atlas of Language Structures)* (2005), där även typ av artiklar (fristående ord, affix, obestämd artikel, räkneord etc.) specificeras.

Som framgår av uppställningen är skillnaderna mellan språken avsevärda. Spanska (liksom svenska) har i stort sett samma grundläggande artikelsystem som engelskan (både bestämd och obestämd artikel), till skillnad från arabiska och somaliska (ingen obestämd artikel) eller persiska och turkiska (ingen bestämd artikel); dessa språk framstår som varandras spegelbilder i fråga om artiklar.¹² Bosniska, kroatiska, serbiska skiljer sig (liksom till exempel ryska och polska) mest från engelskan genom total avsaknad av artiklar. Att sådana systemskillnader språk emellan innebär olika utgångspunkter för inlärningsprocessen är, som redan nämnts, en närliggande tanke, själva kärnan i transferbegreppet och det mesta av forskningen inom kontrastiv lingvistik sedan decennier (jfr Ringbom 1987).

2.5 Några resultat: diskussion

Utrymmet tillåter inte en fullständig genomgång och diskussion av de olika hemspråksgruppernas resultat på *Assessment*-studiens uppgifter beträffande engelskans artikelbruk (se Ohlander 2009); endast några få nedslag kan göras. De aktuella deluppgifterna – i flervalsformat – återfinns i uppgift 5 (rätta svar understrukna):

- 5:1. *They are fond of ___ science fiction films. (the, a, “zero”, an)*
 5:2. *I’ve bought you ___ interesting book. (a, “zero”, an, some)*
 5:3. *Did you like ___ book I gave you? (an, the, “zero”, a)*
 5:4. *In my new school there are ___ very young teachers. (“zero”, an, the, a)*

Låt oss till en början stanna vid uppgifterna 5:1 och 5:4, där det rätta svaret i båda fallen är engelsk “nollartikel” (ingen artikel) vid plurala substantiv (nominalfraser) i de aktuella användningarna; detsamma gäller i svenskan. I den arabisktalande hemspråksgruppen svarade sex (29 %) av de 21 icke-svenskfödda eleverna med obestämd singularartikel (*a/an*) i stället för den korrekta “nollartikeln” i både 5:1 och 5:4 (dvs. **a/an science fiction films* resp. **a/an very young teachers*). Dessa felsvar skulle kunna karakteriseras som avvikande i den meningen att man normalt knappast väntar sig dem från inlärare med svenska som förstaspråk. Av de sex svenskfödda eleverna svarade ingen på samma sätt i uppgift 5:1, medan två av dem gjorde det i 5:4. En tänkbar förklaring till skillnaden mellan de svenskfödda och de icke-svenskfödda elevernas svar är att de svenskfödda som grupp – genom längre vistelse och förmodligen längre skolgång i Sverige – rimligen har bättre kunskaper inte bara i engelska utan även i svenska än de icke-svenskfödda. Eftersom engelskan och svenskan i de aktuella fallen uppvisar samma slags artikelbruk (nollartikel) kan därigenom de svenskfödda arabisktalande eleverna dra större nytta av dessa likheter mellan språken (positiv transfer) än de icke-svenskfödda. Detta kan, på systemnivå, åtminstone delvis neutralisera den funktionella och strukturella förvirring som avsaknaden av obestämd artikel i det arabiska hemspråket – dvs. frånvaron av gratisgrammatik – kan tänkas leda till, särskilt i början av engelskstudierna.¹³

¹² Enligt *WALS* finns det dock en obestämd artikel i irakisk arabiska.

¹³ Jfr Smith (2001: 205): “The indefinite article causes the most obvious problems”, dvs. för arabisktalande engelskstuderande; “When the English indefinite article has been presented, it tends to be used wherever the definite article is not used: **These are a books.*”

Ett ytterligare argument för rimligheten i det förda resonemanget är att, i uppgift 5:3, endast en (icke-svenskfödd) elev i den arabisktalande hemspråksgruppen har svarat något annat än den korrekta bestämda artikeln *the* (*Did you like the book I gave you*). En trolig gratisgrammatisk anledning till att denna uppgift tycks ha uppfattats som lätt i den arabisktalande gruppen är att bestämd – till skillnad mot obestämd – artikel faktiskt finns i arabiskan, med i princip samma huvudanvändning, att markera redan känd information, som i engelskan. Att det i uppgift 5:3 rör sig om känd information framgår av den närmast föregående uppgiften, 5:2 (*I've bought you an interesting book*), där den obestämda artikeln (*an*) signalerar ny information, som i den följande meningen kan uppfattas som känd.

Ett ytterligare exempel på trolig, om än något annorlunda, “cross-linguistic influence” kan vara motiverat. I den spanstalande hemspråksgruppen svarade tre (50 %) av de sex icke-svenskfödda provdeltagarna *a/an* i stället för nollartikel i uppgift 5:4, liksom en av de sju svenskfödda eleverna. Även om felsvaren är desamma som gavs av en relativt stor del av de arabisktalande eleverna kan förklaringen vara en annan. Till skillnad från arabiskan har spanskan – liksom engelskan och svenskan – visserligen både bestämd och obestämd artikel. Men spanskan har även obestämd artikel i plural, former med fonetisk substans (*unos/unas*), en slående skillnad gentemot både engelskans och svenskans nollartikel. Det är då inte orimligt att anta att denna obestämda pluralartikel i spanskan kan ge upphov till negativ transfer på formplanet i engelskan, trots att de båda språken (liksom svenskan) på systemnivå är likartade. Behärskning av svenska hos den svenskfödda delen av den spanstalande gruppen kan även här ha bidragit till att motverka transfer från spanskans formsystem. Med andra ord samma ytliga fenomen (användning av engelsk obestämd artikel vid plurala nominalfraser) kan ha vitt skilda förklaringar men ändå manifesteras transfer, om än av olika typ.

Resultaten från studien av hur väl olika hemspråksgrupper behärskar engelskans artikelbruk är inte entydiga men ger ändå stöd åt antagandet att transfer, positiv och negativ, spelar en betydelsefull roll vid inläringen av exempelvis artikelsystemet i engelskan.¹⁴ Samtidigt skall det framhållas att det ofta är vanskligt att i enskilda fall och för enskilda inlärare slutgiltigt bevisa förekomsten av “cross-linguistic influence”, i synnerhet när det rör sig om relativt begränsade data.¹⁵ Trots det framstår det som rimligt att genom kvalitativa resonemang söka åtminstone en del av förklaringen till de observerade resultaten i det kontrastiva avståndet, dvs. i likheter och skillnader på form- eller systemnivå, mellan ett visst förstaspråk och det nya språket; även svenska som andraspråk förefaller spela en roll. Som Odlin (2003:478) betonar: “Transfer is evident in all linguistic subsystems, and when a highly similar language is the target, the native language can highly facilitate acquisition.” Det kan tilläggas att denna på omfattande forskning grundade insikt väl återspeglar generationer av lärares – och elevers – intuitiva erfarenhet av språkundervisning och språkinläring, av vad som för elever med ett visst förstaspråk kan förväntas vara lätt eller svårt i ett främmande språk (jfr Butzkamm & Caldwell 2009: 24). Denna erfarenhetsgrundade

¹⁴ Beträffande skillnader mellan engelskstuderande i Finland med finska resp. svenska som förstaspråk, bl.a. med avseende på engelskans artikelsystem, se Ringbom (1987); jfr Ohlander (2009: 40).

¹⁵ Det är exempelvis svårt att förklara varför de sju icke-svenskfödda eleverna i gruppen med bosniska, kroatiska eller serbiska som hemspråk – språk som helt saknar artiklar – hade lika bra resultat på artikeluppgifterna som de sju svenskfödda eleverna i den spanska hemspråksgruppen, bättre än den “helsvenska”svenska gruppen.

kunskap finns även kodifierad i t.ex. traditionella pedagogiska, kontrastivt inriktade grammatikor.

2.6 Sammanfattning

Som påpekats är undersökningsmaterialet i den refererade studien med fokus på det engelska artikelsystemet begränsat, beträffande såväl antal elever som testformat (luckor av flervalstyp). På grundval av den gjorda analysen kan ändå vissa försiktiga slutsatser dras beträffande förekomsten av transfer. På ett mer generellt plan ger den aktuella studien även stöd åt bl.a. följande tre slutsatser:

Begrepp som invandrarelev och invandrarbakgrund har i regel ett begränsat förklaringsvärde i och med att det oftast handlar om heterogena kategorier, där såväl sociokulturella som rent språkliga dimensioner kan variera på ett sätt som har stor relevans, t.ex. vid undervisning och inläring av ett främmande språk.

Bland språkinlärare med annat hemspråk än svenska föreligger på gruppnivå ofta en tydlig skillnad mellan dem som är födda i Sverige och dem som är födda i något annat land. Den svenskfödda gruppen – vars resultat i den aktuella studien är helt i paritet med den svenska gruppens – har i regel, genom längre vistelse i Sverige, haft större möjligheter än den icke-svenskfödda dels att lära sig svenska, dels att redan från första början gå i svensk skola (och därmed delta i dess språkundervisning). Båda dessa faktorer spelar stor roll vid deras inläring av engelska, liksom att de exponerats för engelska utanför skolan (jfr Sundqvist 2009) på ungefär samma sätt och lika länge som svenska elever.

I ett undervisningsperspektiv är det väsentligt att språklärare i dagens flerspråkiga (och flerkulturella) klassrum har en multikontrastiv beredskap inför möten med elever med en mängd olika förstaspråk, som på viktiga punkter kan ge andra utgångslägen och transfereffekter än svenskan vid inläring av ett främmande språk (jfr Ohlander 2001; Tornberg 2009: 151f.). En sådan beredskap kan växa fram genom långvarig erfarenhet av språkundervisning i mångspråkiga klassrum. Men för blivande lärare måste den primärt baseras på en medvetenhet om storskaliga typologiska likheter och skillnader mellan språk, inte bara inom det grammatiska området (t.ex. artiklar, tempus, aspekt och ordföljd) utan även inom fonologi, lexikon och pragmatik. Att bibringa blivande språklärare kunskaper som leder fram till en sådan multikontrastiv beredskap i undervisningen, i syfte att kunna vara en lika insiktsfull lärare för alla språkelever i den svenska skolan, oavsett språklig bakgrund, framstår som ett mycket angeläget – men ofta försummat – inslag i lärarutbildningen.

Det artikelsystem som för infödda engelsktalare framstår som ett lika självklart som nödvändigt redskap i den språkliga kommunikationens tjänst kan för många språkstuderande – särskilt om man har ett förstaspråk som saknar artiklar av det ena eller andra slaget – te sig som just lyxartiklar (som dock delas av med engelskan närbesläktade språk). Deras initiala gåtfullhet kan leda till samma känsla av undran som svenska elever kan känna efter den första konfrontationen med andra (oftast betecknade som) onödigheter i engelskan, som den progressiva formen eller – kanske märkligast av allt – *do*-omskrivningen.

Eftersom det bland världens cirka 4–5000 språk inte finns något generellt påbud om vare sig artiklar, progressiv form eller *do*-omskrivning är det högst begripligt att många engelsk-

studerande frågar sig: "Vad ska det där vara bra för?" Och eftersom varje språk tycks ha sitt eget förråd av onödigheter jämfört med andra språk genereras samma fråga, gång på gång, vid varje nytt språkmöte. Språkliga lyxartiklar kommer i många former – inte bara som artiklar.

Litteratur

- Bonnet, G. (utg.). 2004. *The Assessment of Pupils' Skills in English in Eight European Countries 2002*. European network of policy makers for the evaluation of education systems. <http://cisad.adc.education.fr/reva/>
- Butzkamm, W. & J. A. W. Caldwell. 2009. *The Bilingual Reform. A Paradigm Shift in Foreign Language Teaching*. Tübingen: Günter Narr Verlag.
- Crystal, D. 1995. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge University Press. [ny reviderad upplaga 2003].
- Leech, G., Rayson, P. & Wilson, A. 2001. *Word Frequencies in Written and Spoken English*. Harlow: Pearson Education Ltd.
- Ljung, M. & S. Ohlander. 1993. *Gleerups engelska grammatik*. Malmö: Gleerups.
- Odlin, T. 2003. "Cross-linguistic influence." I: Doughty, Catherine J. & M. H. Long (utg.). *The Handbook of Second Language Acquisition*. Oxford: Blackwell, 436-486.
- Ohlander, S. 2001. "Vilka ämneskunskaper behöver lärarna i det flerspråkiga klassrummet? Det multikontrastiva perspektivet." I: *Språkboken. En antologi om språkundervisning och språkinläring*. Stockholm: Skolverket, 198-211.
- Ohlander, S. 2009. "Swedish vs. Non-Swedish". Immigrant background and cross-linguistic influence in the learning of English as a foreign language. *Moderna språk*, vol. 103:1, 12–43. <http://ojs.ub.gu.se/ojs/index.php/modernasprak>
- Olofsson, A. 2009. "What (a) difference an *a* makes. Article spoken, not heard". *LMS-Lingua* 3/2009, 16.
- Pyles, Th. & J. Algeo. 1993. *The Origins and Development of the English Language*, 4 uppl. Orlando, FL: Harcourt Brace & Company.
- Quirk, R. & C. L. Wrenn. 1955. *An Old English Grammar*. London: Methuen & Co Ltd.
- Ringbom, H. 1987. *The Role of the First Language in Foreign Language Learning*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Skolverket/Erickson, G. 2005. *Engelska i åtta europeiska länder – en undersökning av ungdomars kunskaper och uppfattningar*. Stockholm: Skolverket/Fritzes.
- Smith, B. 2001. "Arabic speakers." I: Swan, M. & B. Smith (utg.). *Learner English. A Teacher's Guide to Interference and Other Problems* (2 uppl.). Cambridge: Cambridge University Press, 195-213.
- Sundqvist, P. 2009. *Extramural English Matters*. PhD dissertation. Karlstad: Karlstad University Studies.
- Svartvik, J. 1999. *Engelska – öspråk, världsspråk, trendspråk*. Stockholm: Norstedts.
- Tornberg, U. 2009. *Språkdidaktik*. Fjärde uppl. Malmö: Gleerups.
- WALS. *The World Atlas of Language Structures*. 2005. Haspelmath, M., M. S. Dryer, D. Gil, & B. Comrie (utg.). Oxford: Oxford University Press.